

Domininkas BURBA

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Smurtiniai nusikaltimai Katalikų Bažnyčios dvasininkų ir vienuolių tarpusavio bylose XVIII amžiuje Vilniaus pavieto pilies ir žemės teismo knygų duomenimis

SANTRAUKA. Straipsnyje, remiantis Vilniaus pavieto pilies ir žemės teismo knygų duomenimis, nagrinėjama katalikų dvasininkų bei vienuolių dalyvavimo smurtiniuose nusikaltimuose Vilniaus paviete XVIII amžiuje (1717–1773) problematika. Darbe tiriamos tokio pobūdžio teisinių konfliktų statistinės tendencijos, ieškovų ir atsakovų institucinė priklausomybė, nusikaltimų rūšys bei pobūdis ir dvasininkų bei vienuolių tiesioginio dalyvavimo nusikaltimuose klausimas. Straipsnyje svarstoma, kiek dvasininkų bei vienuolių tarpusavio procesai dėl smurtinių nusikaltimų buvo identiški ir palyginami su bendromis bajorų, kaip privilegijuoto luomo atstovų, nusikalstamumo tendencijomis.

RAKTAŽODŽIAI: XVIII amžius, Vilniaus pavietas, Katalikų Bažnyčia, dvasininkai, vienuoliai, smurtiniai nusikaltimai.

Katalikų Bažnyčios indėlis į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) politinę, socialinę, kultūrinę istoriją buvo ištis žymus, be jo neįmanoma suprasti pagrindinių politinių, socialinių, ekonominių bei kultūrinių valstybės procesų. Naujausi Lietuvos Katalikų Bažnyčios praeities tyrimai atskleidė nemažai naujų faktų ir išklė svarbių problemų. Per pastaruosius dešimtmečius publikuota gana gausiai darbų apie bažnyčių, vienuolynų praeitį LDK laikotarpiu, studijuoti pamokslai bei giesmės, išleistos paskirų hierarchų bei dvasininkų biografijos, tačiau keli Bažnyčios istorijos aspektai dar nėra plačiau tirti. Tai – katalikų dvasininkų bei vienuolių santykiai su kitais luomais ir savo socialinės grupės viduje, Bažnyčios vaidmuo lokalinėje erdvėje ir jos

atstovų buitį. Išvardytas temas galima atskleisti tiriant šios grupės vidaus kasdienybę ir deviacinį (peržengiantį socialines normas) elgesį¹, jos ir bus nagrinėjamos pateikiamame straipsnyje.

Aštuonioliktas šimtmetis LDK dėl daugelio priežasčių visuomenės raidos ir kultūros tyrėjų darbuose vertinamas kaip lūžinis laikotarpis. Tai buvo didikų grupuočių viešpatavimo ir tarpusavio kovų, karų ir suiručių, svetimų kariuomenių įsiveržimo ir padalijimų, Baroko ir Klasicizmo amžius. Vilnius išliko reikšmingas politinis centras, o jo pavietas buvo vienas iš svarbiausių Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, LDK sostinė buvo valstybės Katalikų Bažnyčios centras. Vilniuje veikusių vyskupijos, bažnyčių, vienuolynų, dvasininkų mokymosi įstaigų raida, asmenybių – Katalikų Bažnyčios veikėjų – biografijų tyrimai yra svarbios temos nagrinėjant politinę, ekonominę, socialinę XVIII amžiaus LDK raidą, atkreipiant dėmesį į lokalinį aspektą. Artėjant pirmojo Vilniaus paminėjimo istoriniuose šaltiniuose jubiliejui, šie darbai tampa dar aktualesni.

Darbe Katalikų Bažnyčios atstovai vertinami kaip bajoriškos visuomenės nariai, nors tai buvo atskiras luomas su savo hierarchija, grupėmis ir subgrupėmis. Reikia pripažinti, šis priskyrimas kiek komplikuoatas. Katalikų Bažnyčios atstovai, pirmiausia hierarchai, kapitulos nariai, vienuolynų vyresnieji ir kiti aukštesni jų pareigūnai, didžioji dalis kunigų dažniausiai būdavo kilę iš bajorų luomo, atstovavo savo giminių interesams. Tačiau ši socialinė grupė turėjo specifinį statusą. Juolab vienuoliai ir jų rėmėjai buvo ne vien tik bajorai. Pvz., tarp Vilniaus bernardinų vienuolyne aukštas pozicijas XVIII a. pradžioje užėmė vienuoliai, kilę iš sostinės miestiečių elito šeimų². Taigi, priklausomai nuo pasirinktos mokslinės prieigos, dvasininkus bei vienuolius galima tirti tiek kaip bajorų luomo atstovus, tiek kaip atskirą grupę. Visgi šiame darbe toks klausimas ne pats svarbiausias. Jame tiriama Katalikų Bažnyčios narių vidiniai konfliktai, o vėliau šios tendencijos atsargiai lyginamos su bendromis bajorų pasauliečių ir dvasininkų bei vienuolių nusikalstamumo tendencijomis.

Darbo tikslas – pateikus pavyzdžius detalai atskleisti katalikų dvasininkų ir vienuolių tarpusavio bylų dėl smurtinių nusikaltimų pagrindinius bruožus XVIII amžiaus Vilniaus paviete, atsižvelgiant į šio administracinio vieneto bajorų nusikalstamumo kontekstą. Straipsnio uždaviniai yra nustatyti statistines teisiųjų konfliktų tendencijas: procesų skaičių ir dažnumą skirtingais laikotarpiais, dažniausių nusikaltimų paros laiką; nurodyti, kurie dvasininkai bei vienuolynai kaip ieškovai ar atsakovai dalyvaudavo tarpusavio teisiniuose konfliktuose; išsiaiškinti, kurie

¹ Šia tema, tyrinédama XIX–XX amžių sandūrą, daug nuveikusi Vilma Žaltauskaitė. Žr. Vilma Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkų mobilumas ir jo kontrolė Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijose (po 1863–1864 m. sukilimo iki XX a. pradžios)“, *Lietuvos istorijos metraštis* 2 (2013), 117–141; Vilma Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas (po 1863–1864 m. sukilimo – iki XX a. pradžios)“, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2 (2014), 97–124; Vilma Žaltauskaitė, „Socialiniai aspektai Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijos Romos katalikų dvasininko tarnystėje ir gyvensenoje (XIX amžiaus antroji pusė)“, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1 (2017), 77–118.

² Žr. Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje: pranciškoniškojo dvasingumo atspindžiai ansamblio įrangoje ir puošyboje* (Vilnius: Aidai, 2010), 33.

nusikaltimai vyravo miesto bei kaimo erdvėse. Straipsnyje sprendžiamas ir tiesioginio dvasininkų ir vienuolių dalyvavimo nusikaltimuose klausimas. Tyrime siekiama paminėti visas teismų knygoje rastas situacijas, tiesa, kai kurios iš jų jau nagrinėtos ankstesnėse publikacijose, tad tokiais atvejais aprašant tokias bylas pateikiami tik pagrindiniai konfliktų faktai, plačiau neaptariant detalių.

Tyrime siekiama iškelti pagrindines Katalikų Bažnyčios dvasininkų ir vienuolių nusikalstamumo problemas LDK sostinėje ir Vilniaus pavieta XVIII amžiuje, laikotarpiu nuo Šiaurės karo pabaigos ir Nebyliojo seimo 1717 m. iki 1773 m. – jėzuitų ordino panaikinimo. Šiaurės karo aktyvios fazės (XVII amžiaus pabaiga – iki Nebyliojo seimo) išlikusių šaltinių negausu, be to, karo laikotarpis turi savo specifiką, tad ankstyvesnės nei 1717 m. konfliktinės situacijos darbe nenagrinėjamos. Tiesa, būtina pripažinti, kad ankstyviausia pateikiama tokio pobūdžio byla buvo iš 1724 m. ir 1717–1723 m. bylų atrasti nepavyko, tad Nebyliojo seimo data, kaip chronologijos pradžia, pasirinkta gan sąlygiškai. Panaikinus vieną iš svarbiausių ordinų, turėjusį keletą vienuolynų Vilniuje ir valdų jo paviete, kiek pasikeitė Katalikų Bažnyčios ekonominė padėtis, prasidėjo kova dėl jėzuitų turto, tad XVIII a. pabaigos konfliktai kol kas netiriami. Be abejo, siekiant išsamesnio ir platesnio supratimo apie epochą, būtina studijuoti viso XVIII amžiaus tendencijas. Tikimasi, kad šis darbas taps pagrindu tolimesniems tyrimams.

Vilnius ir jo pavietas – šio straipsnio geografinis arealas; pavieto sostinė Vilnius, miesteliai, kaimai, viešieji keliai, tiltai, miškai, laukai, privatūs bei bažnytiniai pastatai – šio tyrimo mikroerdvės ir makroerdvės.

Tenka pripažinti, kad smurtiniai dvasininkų ir vienuolių tarpusavio konfliktai – retai tirta tema lietuvių istoriografijoje. Tiesa, apie Mikailiškių ir Videniškių atgailos kanauninkų bei Livonijos vyskupo Juozapo Kosakovskio konfliktus XVIII a. pabaigoje minėjo Vilniaus vyskupų gyvenimui studiją skyręs XIX a. autorius Vincentas Pšyalgovskis (*Wincenty Przyałgowski*)³ bei jo veikalu rėmęsis savo keliones aprašęs Konstantinas Tiškevičius⁴. Bet tai vėlesniojo nei straipsnio chronologija laikotarpio konfliktas.

Nors yra keletas darbų, kuriuose minimi dvasininkų ir bajorų pasauliečių teisiniai ginčai Vilniuje XVIII a.⁵, šiame tyrime jie mažai aktualūs. Kelios dvasininkų ir vienuolių tarpusavio bylos dėl įkalinimų, plėšimų bei valdų antpuolių aprašytos darbe apie

³ Wincenty Przyałgowski, *Żywoty biskupów wileńskich*, 3 (Petersburg: Druk Jozefata Ohryzki; Nakł. Autora 1860), 201.

⁴ Konstantinas Tiškevičius, *Neris ir jos krantai: hidrografo, istoriko, archeologo ir etnografo akimis*, iš lenkų kalbos vertė Vytautas Būda (Vilnius: Mintis, 1992), 151–153; Konstantinas Tiškevičius, *Neris ir jos krantai: hidrografiniu, istoriniu, archeologiniu ir etnografiniu požiūriu*. Parengė Reda Griškaitė; iš lenkų kalbos vertė Irena Katilienė. 2-oji laida (Vilnius: Mintis, 2013), 133–134.

⁵ Domininkas Burba, „Vilniaus kapitulos dvasininkai konfliktų dėl statybų ir pastatų priežiūros Vilniuje XVIII a. pabaigoje [metu]“, in *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVIII amžiuje. Miesto erdvė* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2007), 72–83; Domininkas Burba, „Keli epizodai iš muzikantų gyvenimo XVIII a. Vilniaus pavieto pilies teismo bylose“, *Lietuvos istorijos metraštis* 1 (2012), 119–126; Domininkas Burba, „Bajorų pasauliečių ir katalikų dvasininkų bei vienuolių teisinių ginčų ir konfliktų specifiška Vilniaus mieste XVIII amžiuje“, *Darbai ir dienos* 61 (2014), 281–295.

jėzuitų procesus Vilniaus pavieto teismuose⁶. Taip pat kai kurie konfliktai minėti ir neseniai pasirodžiusioje monografijoje apie smurtinius bajorų nusikaltimus XVIII a. Vilniaus paviete⁷ ir straipsnyje, skirtame Livonijos kanauninko Vincento Bakuzičiaus (*Wincenty Bakuzic*) biografijos detalėms⁸. Mokslui populiarinti skirtame nedidelės apimties straipsnyje paminėta keletas dvasininkų tarpusavio teisinių konfliktų faktų, užsiminta apie platesnes tokios temos tyrimo galimybes⁹.

Darbe panaudoti šaltiniai – Vilniaus pavieto pilies ir žemės teismo knygos iš XVIII a., jų išliko didžioji dauguma. Teismo medžiagos patikimumo klausimas itin svarbus tiriant praeities nusikaltimų ir bausmių problematiką. Tačiau neabejotina šio šaltinio reikšmė siekiant pažinti to meto įvairių visuomenės narių interesus ir aspiracijas, konfliktų priežastis, specifiką ir jų sprendimo būdus, žmonių buitį, kasdienybę, iš dalies mentalitetą.

Nagrinėjant smurtinius nusikaltimus pasirinktas dar XIX a. teisės istoriko Joanikijaus Malinovskio (*Иоанникий Алексеевич Малиновский*) pasiūlytas skirstymas į nusikaltimus asmeniui (sumušimas, įkalinimas, žmogžudystė) ir nusikaltimus asmeniui bei turtui (valdų antpuolis, plėšimas)¹⁰.

Studijuojant visuomenės elito atstovų nusikalstamumą kyla tam tikri klausimai. Pvz., ar galima teigti, kad konflikto metu nusikalsdavo patys dvasininkai bei vienuoliai, nes ypač smurtinių nusikaltimų iniciatyva kildavo tarnų, valstiečių arba valdų administracijos aplinkoje, o pats pagrindinis atsakovas ar atsakovai apie nusikaltimą galėdavo nieko nežinoti. Tačiau savininko atsakomybę už savo pavaldinių nusikaltimus numatė Trečiasis Lietuvos Statutas. Teisės kodekso 11 skyriaus 37 straipsnyje buvo skelbiama, kad jei savininkas nežinojo apie savo pavaldinių nusikaltimus, jis turi atlyginti padarytą žalą, o po to bausti pavaldinius, o 43 straipsnyje nurodoma, kad jei bajoras žinojo ir pasiuntė plėšti ar smurtauti, už tai turi atsakyti pats¹¹. Bylose esanti informacija ir elementari logika teigia, kad kaltinamieji dažniausiai žinodavo apie konfliktus, neieškodavo

⁶ Domininkas Burba, „Jėzuitai kaltintojai ir kaltinamieji: 1734–1773 m. Vilniaus pavieto teismų knygų informacija“, in *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas = Jesuits in Lithuania (1608–2008): life, work, heritage*. Straipsnių rinkinys, sudarytoja Neringa Markauskaitė (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012), 161–176.

⁷ Domininkas Burba, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete: monografija* (Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016).

⁸ Domininkas Burba, „Livonijos kanauninko, Vilkaviškio klebono Vincento Bakuzičiaus biografija. Keletas XVIII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikų dvasininko portreto detalių“, in *XVIII amžiaus studijos. Luomas. Pašaukimas. Užsiėmimas*. Sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 5 (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2019), 67–81.

⁹ Domininkas Burba, LDK istorija: Katalikų kunigų peštynės, <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/ldk-istorija-kataliku-kunigu-pestynes-582-388226> (žiūrėta 2020 11 19).

¹⁰ Иоанникий Малиновский, *Учение о преступлении по Литовскому Статуту* (Киев: типография Императорского университета св. Владимира, В. И. Завадзкого, 1894).

¹¹ *Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588. Тэксты. Даведнік. Каментарыі* (Мінск: Беларуская савецкая энцыклапедыя, 1989), 298, 300; *Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego: Naprzód, za Najsławniejszego Hospodara Krola Jęgomosci Zygmunta III. w Krakowie w Roku 1588* (W Wilnie: w Drukarni J. K. M. Akademickiey Societatis Jesu, 1744), 349–350; 354.

būdų juos nutraukti, o neretai dar ir eskaluodavo. Kita vertus, reikia pabrėžti, kad smurtiniuose nusikaltimuose patys dvasininkai tiesiogiai dalyvaudavo retai.

Be abejo, tokia šaltinių komplekse kaip teismų knygos parodomos visų pirma konfliktinės situacijos. Tai ne pilnas vaizdas, dvasininkai ir vienuoliai tarpusavyje ir bendradarbiaudavo, apie tai taip pat užsimenama ir šiame tekste. Tačiau teisinių ginčų analizė yra ne mažiau svarbi siekiant nuodugniau pažinti to meto visuomenę. Savaimė suprantama, kad baudžiamųjų bylų, ypač skundų, informacija nėra objektyvi ir patikima. Darbe nekeliamas tikslas įvertinti, kuri konflikto pusė buvo teisi, kuri kalta. Iš surastų nusikaltimų faktų galima sužinoti, svarstyti apie to meto visuomenės konfliktus, jų sprendimų būdus, modelius ir buitines aspektus. Smurtiniai nusikaltimai vykdavo skirtingose erdvėse, juose dalyvaudavo įvairių luomų atstovai, tad darbas turėtų būti aktualus lokalinės bei socialinės istorijos tyrėjams. Apie daugelį dvasininkų bei vienuolynų vadovų ir eilinių narių, rezidavusių ar tiesiog turėjusių interesų Vilniaus paviete, trūksta istoriografinių žinių, tad straipsnis galės būti naudingas ne tik Katalikų Bažnyčios istorikams, bet ir biografinės, lokalinės istorijos specialistams.

Nors darbe tyrinėjamos situacijos, kai ir ieškovas, ir atsakovas buvo iš dvasininkų ar vienuolių, o nuo Katalikų Bažnyčios atstovų ir pasauliečių konfliktų atsiribojama, tačiau galimos išimtys. Jei teisme būdavo pateikiamas bendras kaltinimas nuo Katalikų Bažnyčios atstovų ir pasauliečių arba kartu su pasauliečiu būdavo kaltinami dvasininkai ir vienuoliai, tokios bylos neeliminuojamos ir įtraukiamos į tyrimą.

Statistinės tendencijos

Išties kyla nemažai klausimų ir problemų nustatant statistines tendencijas. Jas nelen-gva atskleisti, daug kas priklauso nuo žmogiškojo veiksnio. Tačiau galima teigti, kad vidinių smurtinių konfliktų tarp dvasininkų bei vienuolių pasitaikydavo ne kiekvienais metais. Iš viso rasta 20 tokio pobūdžio procesų, tačiau nusikaltimų faktų, be abejo, žymiai daugiau, nes kai kuriose bylose būdavo kaltinimų ne dėl vieno nusikaltimo ir dažnai bylas skirdavo ne vieni metai. Pvz., Vilniaus bazilijonai su sostinės jėzuitų naujokynu (noviciatu) bylinėjosi 1740, 1747 ir 1768 m., taigi konfliktuodavo tos pačios vienuolijos, bet per kelis dešimtmečius jų vadovybė ir eiliniai nariai keitėsi. Vilniaus bernardinų konfliktas su Šumsko dominikonais truko 1744–1749 m., Breslaujos dekano Ignoto Honesčio (*Inocenty Honesty*) su Vyžuonų klebonu Kazimieru Ignotu Lukaševičiumi (*Kazimierz Ignacy Łukaszewicz*) – 1754–1756 m. Preliminariai paskai-čius galima konstatuoti, kad nusikaltimų faktų tokiose bylose buvo apie 39.

Tiesa, pasitaikė ribinių, neaiškių situacijų. 1722 m. buvo kilęs konfliktas tarp Pranciškonų bažnyčios kapelmeisterio Vilniaus miestiečio Kazimiero Gembičiaus (*Kazimierz Gębicz*) ir Vilniaus akademijos jėzuitų. Pilies teismo knygoje abipusiai kaltinimai buvo pateikti tik jėzuitų ir minėtojo muziko dėl smurto, sumušimų, namų užpuolimo,

grasinimų¹², tad remiantis minėtuoju šaltiniu ši teisinį konfliktą galima būtų vertinti kaip pasauliečio ir vienuolių bylą. Tačiau Vilniaus Šv. Jono kolegijos dienoraštyje pažymėta, kad į konfliktą įsitraukė ir kapitula, skundai dėl šios bylos pasiekė netgi Vyriausiąją Lietuvos tribunolą¹³. Tad ginčas jau peraugo į dvasininkų ir vienuolių tarpusavio konfliktą dėl smurtinių nusikaltimų. Tačiau, kadangi pateikiamo straipsnio šaltiniai yra pilies ir žemės teismo knygos, ši situacija į bendrąją statistiką neįtraukiama. Dažniausiai tokių bylų būdavo viena per metus. Trys konfliktai užfiksuoti 1758 m., po du tokio pobūdžio teisinius konfliktus užfiksuota 1733 ir 1753 m. Tačiau dažnai metais kaltinimų dėl dvasininkų ar vienuolių tarpusavio smurtinių nusikaltimų nefiksuota. Toks buvo, pvz., 1724–1731 m. laikotarpis. Augusto III valdymo metu, penktajame ir šeštajame dešimtmetyje, kuomet fiksuojamas bajorų nusikaltimų skaičiaus padidėjimas, kaltinimai dėl dvasininkų ir vienuolių nusikaltimų buvo santykinai dažnesni.

Kaip jau minėta, daugiausia tokių bylų rasta Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knygoje, o peržiūrėjus žemės teismo knygas pavyko nustatyti tik tris smurtinius konfliktus: Vilniaus jėzuitų naujokyno ir Vilniaus bazilijonų abipusius kaltinimus bei Vilniaus klebono A. Ancypos ir Vilniaus pranciškonų bylą. Tiesa, XVIII a. pradžios žemės teismo aktų knygų išliko ne taip gausiai, kaip pilies, tačiau smurtinių konfliktų jose mažiau. Ši tendencija yra paaiškinama – žemės teisme daugiausiai spęstos civilinės bylos.

Gali kilti klausimas, ar įmanu nagrinėti problemą turint tokią nedidelę šaltinių bazę? Vis dėlto, žinant bendrą bajorijos nusikalstamumo kontekstą ir tendencijas, daugelis klausimų gali būti svarstomi.

Akivaizdu, kad vidinių konfliktų tarp dvasininkų procentais yra mažiau nei dvasininkų konfliktų su pasauliečiais. Galima pateikti porą pavyzdžių: 1740 m. buvo užfiksuota 15 antpuolių bylų, 7 iš jų dalyvavo dvasininkai, vienuoliai kaip ieškovai arba atsakovai. Tačiau iš šių 7 bylų tik 1 buvo dvasininkų tarpusavio byla. Arba 1742 m. bendrai suskaičiuotos 32 sumušimo, sužeidimo, nužudymo bylos, 10 iš jų dalyvavo dvasininkai, vienuoliai, bet aptikta tik 1 tarpusavio byla. Aišku, galima rasti ir išimčių, bet tenka konstatuoti aiškią tendenciją – dvasininkų tarpusavio bylų yra nedaug, palyginti su dvasininkų dalyvavimu kituose pilies teismo procesuose su bajorais, kartais miestiečiais. Kodėl ši tendencija vyravo? Atsakymas gali būti kol kas tik hipotetinis, būtina suvokti, kad nėra vieno veiksnio, galimi įvairūs susidedantys veiksniai. Viena vertus, kai kurios bylos galėjo būti sprendžiamos dvasiniuose teismuose, smurtinės bylos ten patekdavo, tiesa, sunku spręsti, ar jų buvo daug. Šią medžiagą tyrinėjusi Deimantė Simonavičiūtė nustatė, kad smurtiniai nusikaltimai, 1760–1793 m. Vilniaus

¹² Domininkas Burba, „Keli epizodai iš muzikantų gyvenimo XVIII a. Vilniaus pavieto pilies teismo bylose“, *Lietuvos istorijos metraštis* 1 (2012), 121–124.

¹³ *Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštis, 1710–1723 metai = Diarium Collegij Societatis Iesu ab anno 1710 ad anni 1723 septembrem exclusive*. Parengė Irena Katilienė; tekstus iš lotynų kalbos vertė Irena Katilienė, Nadežda Malinauskienė, Birutė Žindžiūtė; įvado autorė Eugenija Ulčinaitė (Vilnius: Baltų lankų leidyba, 2004), 552–585.

vyskupo teismo duomenimis, sudarė gana nemažą procentą. Minėti tokie nusikaltimai, kaip antpuoliai, sumušimai, netgi nužudymai. Tiesa, tais nusikaltimais vyskupijos dvasininkai būdavo kaltinami bylose su pasauliečiais¹⁴.

Visgi klausimas, kodėl dvasininkai ir vienuoliai viešino savo vidinius konfliktus, kreipdamiesi į pasaulietinius teismus, lieka neatsakytas. Visų pirma jie dažniausiai buvo bajorų luomo nariai ir sprendė konfliktus luomo teismuose. Ieškovai tikėjosi pozityvios baigties pasaulietiniame teisme, galbūt neatmesdami galimybių ateityje susitarti su atsakovais, neįtraukus daugiau Bažnyčios institucijų, galbūt nenorėdami tarptautinio vienuolių ar netgi Romos kurijos įsikišimo. Tačiau tai telieka teoriniais svarstymais.

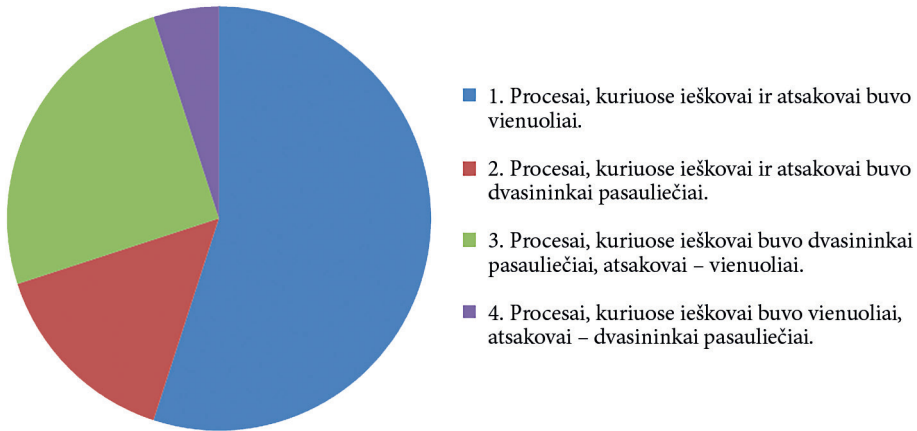
Vis dėlto galbūt tikrai dvasininkai jautė tam tikrą luomo solidarumo idėją ir stengėsi neviešinti tarpusavio barnių ir tokio pobūdžio konfliktų būdavo žymiai gausiau negu išliko teismuose? Suprantama, kiekviena byla yra unikali, konfliktinė situacija kilusi dėl skirtingų priežasčių ir skirtingomis aplinkybėmis, kurios minimos tik pačių bylų tekstuose, tad daugelio klausimų išspręsti galbūt nepavyks, bet medžiaga kelia pamąstymų.

Ieškovų ir atsakovų institucinė priklausomybė

Vertinant bylų ieškovų ir atsakovų santykį instituciniu požiūriu statistinės tendencijos gana aiškios. Daugiausia bylų būta tarp vienuolių ordinų (11 procesų), bylų, kuriose ieškovai ir atsakovai buvo pasauliečiai dvasininkai, kaip ir procesų, kuriuose ieškovai buvo pasauliečiai dvasininkai, o atsakovai – vienuoliai – nedaug; atitinkamai 3 ir 4. Byla, kurioje ieškovai buvo vienuoliai, o atsakovai dvasininkai buvo vienintelė (žr. 1 pav.).

Daugiausia tokio pobūdžio bylų buvo susijusios su vienuolynais. 5 su bazilijonais susijusios bylos (3 konfliktuose jie buvo ieškovai, 2 – atsakovai). Neretai – net 6 kartus – minėti dominikonai. Dominikonai, rezidavę prie Vilniaus Šventosios. Dvasios bažnyčios, kartą buvo ieškovai, kartą – atsakovai, Lukiškių konvento dominikonai vienoje byloje buvo ieškovai, vienoje – atsakovai. Šumsko dominikonų vienuolynas kartą buvo ieškovas, kartą – atsakovas. Žinomi 5 tokio pobūdžio procesai, susiję su jėzuitų kolegijomis: po kartą atsakovais buvo Vilniaus akademijos, Šnipiškių kolegijos (terciariumo) jėzuitai, Vilniaus jėzuitų naujokynas kartą buvo ieškovas, du kartus atsakovas. Kartą kaip atsakovai minėti Vilniaus karmelitai, reziduojantys prie Šv. Jurgio bažnyčios, ir kartą, konflikte su bazilijonais, neįvardyti, prie kurios bažnyčios rezidavę, karmelitai buvo atsakovai. Vilniaus pranciškonai 1 kartą minėti kaip ieškovai, 2 – kaip atsakovai, Vilniaus bonifratrai, Mikailiškių atgailos kanauninkai kartą buvo atsakovai.

¹⁴ Deimantė Simonavičiūtė, *Mos exemplus, mos scandalosus: diecezinių dvasininkų ir vienuolių disciplinos pažeidimai Vilniaus vyskupijoje XVII–XVIII a.* (Vilniaus universitetas. Istorijos fakultetas. Senovės ir viduramžių istorijos katedra. Magistro darbas, Vilnius: 2017), 39–52, Asmeninis Deimantės Simonavičiūtės archyvas. Už galimybę pasinaudoti darbu reiškiami padėka jo autorei. Taip pat dėkojama darbo vadovui Martynui Jakuliui už suteiktą informaciją, kad yra toks darbas.

1 pav. Ieškovų ir atsakovų santykis pagal institucinę priklausomybę dvasininkų bei vienuolių tarpusavio bylose 1717–1773 m.

Tokiuose procesuose dalyvaudavo ir moterų vienuolių ordinais: Vilniaus basosios karmelitės 2 kartus buvo ieškovės ir kartą atsakovės, Vilniaus bernardinės ir vizitietės po 1 kartą buvo ieškovės.

Bylose buvo ieškovais ir atsakovais kapitula, vyskupai, dekanai ir klebonai. Vilniaus kapitula 3 kartus buvo ieškovė. Turgelių klebonas Kazimieras Zaremba kartą buvo ieškovas ir kartą atsakovas. Žemaičių sufraganas, taip pat Hirinos (Hirenės, Irenos, Irinos) (titulinės vyskupijos dabartinio Tuniso teritorijoje) vyskupas, taip pat Vilniaus arkidiakonas ir prelatas Aleksandras Kazimieras Horainas (Gorainis) (*Aleksander Kazimierz Horain*) 3 kartus buvo ieškovas (tiesa, vieną kartą kartu su kapitula), kartą – atsakovas. Po kartą ieškovais buvo Vilniaus klebonas Adomas Ancypa (*Adam Ancypa*), atsakovu – Vilniaus kanauninkas Pranciškus Giedraitis, tiesa, kartu su savo giminės atstovais pasauliečiais.

Dalyvavo tokio pobūdžio bylose ir dvasininkai, kurie hierarchiškai nepriklausė Vilniaus vyskupijai. Nors, pvz., Breslaujos ir Vyžuonų parapijos, kurių klebonai buvo jau minėtas I. Honestis ir K. I. Lukoševičius, įėjo į Vilniaus vyskupijos teritoriją, bet geografiškai jos nebuvo Vilnius paviete.

Nepavyko rasti tokio pobūdžio bylų, kuriose ieškovais ar netgi atsakovais būtų parapijų kunigai, vikarai, eiliniai vienuoliai, matyt, tokių asmenų ekonominis ir socialinis statusas nebuvo aukštas ir tiesiogiai, be galingesniųjų pagalbos, kreiptis į teismą jiems buvo sudėtinga.

Kaip jau minėta, nemažai bylų buvo susijusios su bazilijonais, dominikonais ir jėzuitais. Jie bylose būdavo tiek ieškovai, tiek atsakovai. Pvz., 1743 m. į pilies teismą kreipėsi Šumsko dominikonų vienuolyno prioras Rapolas Duličius (*Rafał Dulicz*) ir kiti ordino nariai. Jie apkaltino Vilniaus bazilijonų vienuolyno vyresnįjį Maksimilijoną

Zavadską (*Maksymilian Zawadzki*) dėl to, kad jo Svironių valdų (dabartiniame Vilniaus rajone) ginkluoti pavaldiniai per šienapjūtę užpuolė Šumsko dvarui priklausiusią Rimaniškių šienaujamą pievą (lenk. *na sianożęc [...] Rimaniszki nazwaną*), nušienavo ją ir grasino dominikonų pavaldiniams. Vėliau išsivežė šieną į Svironis, nors, anot ieškovo, ši pieva bazilijonams nepriklausė¹⁵.

1747 m. Vilniaus bazilijonų vienuolyno Svironių prokuratorius Lukošius Zenkevičius (*Łukasz Zienkiewicz*) išsikvietęs teismo pareigūną bei liudininkus rodė jiems iškirstą Tripuodžių (lenk. *Trypodze*) mišką (apie 3 statines medienos) bei nušienautą Antolaukio (lenk. *Antołowka*) šienaujamą pievą (apie 4 vežimus nušienautos žolės). Anot ieškovo, tą įvykdė ginkluoti Vilniaus jėzuitų naujokyno vienuolių pavaldiniai¹⁶.

Vienuolių konfliktas tęsėsi ir toliau. 1768 m. Vilniaus bazilijonai kreipėsi į šio pavieto žemės teismą, kaltindami Vilniaus naujokyno jėzuitus smurtu prieš jų pavaldinius: vaitą Kazimierą Jankauską (*Kazimierz Jankowski*), kuriam buvo paraku apdegtintas veidas; valstiečius Tomą ir Joną Bartoševičius (*Tomasz i Jan Bartoszewiczowie*), Martyną Bodkevičių (Butkevičių(?)) (*Marcin Bodkewicz*), Juozapą Jankauską (*Józef Jankowski*), kurie buvo sumušti. Nusikaltimu ieškovai kaltino Merkinės valdų administratorių Nikodemą Huščą (*Nikodem Huszcza*)¹⁷ bei jo pavaldinius, esą šie sumušė dirbusius miške bazilijonų valstiečius lazdomis ir bizūnais, o vaitą sužeidė po šūvio, sumuštus nugabeno už kapčių¹⁸.

Tačiau jėzuitų versija buvo visai kitokia. Dėl situacijos su sumuštais valstiečiais jėzuitai teigė, esą minėti bazilijonų pavaldiniai (žmonės iš viso Svironių valsčiaus, Senasalio) užpuolė girią, joje ne tik vogė medieną, bet ir grasino bei smurtavo prieš administratorių N. Huščią, keliavusį girios apžiūrėti. Jie atėmė iš jo botagą ir sumušė tris jį lydėjusius valstiečius: Jokūbą Didžiulį (*Jakub Didzul*), Motiejų Daunoravičių (*Maciej Downorowicz*) ir malūnininką Mikalojų. Pasak kaltinimo, antpuolininkai Tripuodžių apyrbę užsėjo grikliais, avižomis, miežiais, po to ginkluoti atvykę su žmonėmis iš Svironių valdų ir Senasalio nusiėmė derlių, nors apyrbę jiems nepriklausė. Jėzuitai kaltino kaimynus, jų vienuolį Novogrodzkį (*Nowogrodzki*) ir valdų administratorių Tomą Ofeną (*Tomasz Offen*) dėl ne vieną kartą vykusių ginkluotų antpuolių, žemės ūkio produktų pasisavinimų.

O po keleto savaičių nuo pirmojo skundo jėzuitų iškviestas vaznys konstatavo matęs nupjautus ir paimtus rugius Mitkovščyznos (lenk. *Mitkowszczyzna*) ir Cecerščyznos (lenk. *Ciecierszczyzna*) sklypuose, visą būrį Svironių bazilijonų pavaldinių su

¹⁵ 1743 07 12 Šumsko dominikonų skundas prieš Vilniaus bazilijonus, 1743 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau LVIA), Senieji aktai (toliau SA), b. 4755, l. 554–554v.

¹⁶ 1747 07 04 Vaznio Mykolo Kozlovskio (*Michał Kozłowski*) reliacinis kvitas, 1747 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4758, l. 588–588v.

¹⁷ Šiame šaltinyje nurodoma, kad administratoriaus vardas Jonas (*Jan Huszcza*), tačiau vėlesnėse bylose, kurias pateikė jėzuitai, jų valdų administratorius vadinamas Nikodemu.

¹⁸ 1768 07 19 Naugarduko pavieto vaznio Juozapo Šareckio (*Józef Szarecki*), 1767–1768 m. Vilniaus pavieto žemės teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4220, l. 510–510v.

ginklais. Bazilijonas Novokracas Ščyglynskis (*Nowokrac Szczygłyński*) krovė rugius į vežimą, jis netgi paklausė vaznio, ką šis daręs, buvo jį sulaikęs. Anot liudininkų, ginkluoti vyrai užpuolė sklypą, kuris pagal 1768 m. birželio 20 d. pakamario teismo sprendimą priteistas jėzuitams, pažymėtas kapčiais, bet bazilijonai to nepaisė ir toliau pjoė jame rugius¹⁹.

Kaip jau minėta, būta ir moterų vienuolių ordinų skundų. 1744 m. Vilniaus bernardinės, jų vyresnioji Elena Počobutaitė (*Helena Poczobutówna*) kaltino Šumsko dominikonus, kurie organizavo antpuolius, jų žmonės suiminėjo ir išvaikydavo Kenos valdose gyvenusius valstiečius. Ieškovės minėjo laukus, lankas ir girias, vadinamas Norvaišais, Gurniškių laukus ir girias, Masekonių ganyklą ir pelkę, Daraušiškių lauką (lenk. *pole, ląki y puszczę nazywaiące się Norwoysze, pole y puszczę Gurniszki wyhon błoto Masiekanye pole Darowfzyski*), kuriuos nusiaubė atsakovų žmonės²⁰. Ne tik apie vienuolių dalyvavimą panašaus pobūdžio konfliktuose žinoma. Ieškovais buvo ir vyskupai, ir klebonai. Kaip jau minėta kai kuriuose pavyzdžiuose, kartais kaltinimai būdavo abipusiai. 1755 m. Turgelių klebonas Kazimieras Zaremba procese prieš Hiriнос (Hirenės) vyskupą Aleksandrą Horainą (Gorainį), Jurgį bei Leoną Jakus (*Jerzy i Leon Jakowie*) teigė, kad vyko antpuolis prieš jo valdas. Antpuolio dalyviai Jakai su pagalbininkais šienavo lankas, išsivežė šieną į Puziriškių valdas, sukapojo, iš pagrindų sugriovė per Veržuvą (Varžuvką, Veržę – kairįjį Neries intaką) ėjusį tiltą, buvusį Turgelių parapijai priklausiusiame Viktoriškių palivarke, grasino valstiečiams, atiminėjo, grobė jų turtą²¹. 1758 m. šįkart jau Žemaičių vyskupas sufraganas ir Hirinos (Hirenės) vyskupas Aleksandras Horainas (Gorainis) pateikė skundą prieš Turgelių kleboną Kazimierą Zarembą ir jo pavaldinius bajorus Stanislovą ir Juozapą Krukovskius (*Stanisław i Józef Krukowscy*), LDK raštininką Mykolą Skarbeką-Važynskį (*Michał Skarbek-Ważyński*). Per antpuolį užpuolikai Krukovskių žmonės buvo ginkluoti dalgiais ir šautuvais. Jie iškirto Mankūniškiu vadintą mišką, pasiėmė sau medieną, buvo sumušti Puziriškių (netoli Turgelių) valdų pavaldiniai, o vyskupo valstietis Laurynas Klimas (*Ławryn Klim*) buvo net pagrobtas, atimta jo žemė. Valstiečiui buvo grasinta. Pasak skundo, M. Skarbekas-Važynskis pasisavino nemažai miško ir šienaujama lanką, vadintą Šybinu (lenk. *Szybin* (?)), išsivežė 7 vežimus²². Tačiau, pasak klebono versijos,

¹⁹ 1768 07 21 Vaznio Andriaus Dulkevičiaus (*Andrzej Dulkiwicz*) reliacinis kvitas, *Ibid.*, l. 517–518v; 1768 07 21 Vilniaus jėzuitų naujokyno skundas prieš Vilniaus bazilijonų vienuolyną, *Ibid.*, l. 521–522v; 1768 m. rugpjūčio 22 d. Vaznio Andriaus Dulkevičiaus reliacinis kvitas, *Ibid.*, l. 550–551v.

²⁰ 1744 07 04 Vaznio Jono Juozapo Sasino (*Jan Józef Sasin*) reliacinis kvitas, 1744 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4756, l. 546–547v.

²¹ 1755 07 28 Turgelių klebono Kazimiero Zarembos skundas prieš Hiriнос (Hirenės) vyskupą Aleksandrą Horainą (Gorainį), Jurgį bei Leoną Jakus, 1755 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, f. SA, b. 4767, l. 544–544v; 1755 07 28 Vaznio Andriaus Dulkevičiaus reliacinis kvitas, *Ibid.*, l. 545–545v; Domininkas Burba, „Tiltai ir keltai kaip XVIII amžiaus Vilniaus pavieto bajorų teisinių ginčų objektai ir nusikaltimų erdvės“, *XVIII amžiaus studijos. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: visuomenė, kasdienybės istorija*, 4. Sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2018), 308.

²² 1758 07 15 Žemaičių sufragano ir Hirinos (Hirenės) vyskupo Aleksandro Horaino skundas prieš

vyskupo žmonės sunaikino tiltą per Veržuvą²³. Taigi į konfliktą abi pusės žvelgė skirtingai.

1770 m. Vilniaus klebonas Adomas Ancypa kreipėsi į teismą. Ieškovas teigė, kad Vilniaus pranciškonų pavaldiniai Andrius, Jurko ir Martynas Cechanavičiai (*Andrzej, Jurko i Marcin Ciechanowiczowie*), gyvenę Mikutiškių (dabar – Vilniaus rajonas, Nemėžio seniūnija) kaime, užpuolė Liepynuose buvusį ir palivarkui priklausiusį daržą. Jie su lazdomis ir spragilais sumušė žydą Gabrielių Litmaną (*Gabriel Litman*), po to mušdami nuvilko jį iki jo namų. Vėliau pranciškonų pavaldiniai grįžo ir užkasė šulinį²⁴.

Rasta žymiai mažiau bylų, kuriose dalyvavo kunigai ar vyskupai, daugiausia bylose minimi būdavo vienuoliai. Galima svarstyti, kad tai rodė tvirtesnę katalikų vienuolių padėtį, kadangi dažnesnis dalyvavimas teismo procesuose dažnai reiškia didesnę įtaką visuomenėje arba siekį jos neprarasti. Bet vargu, ar ši hipotezė turi didesnę pagrindą. Vertinant provincijos kunigų, netgi klebonų pozicijas to meto visuomenės hierarchijoje, gal ir galima teigti, kad kai kurie iš jų išties neužėmė aukštų vietų joje, bet vyskupų, Vilniaus kapitulos atstovų reikšmė ir įtaka buvo nekvestionuojama. Tad šią tendenciją veikiausiai lėmė faktas, kad vienuolynų buvo tiesiog statistiškai daugiau.

Nusikaltimų rūšys

Tyrinėjant bajorų nusikalstamumą XVIII a., studijavus kiek ilgesnį laikotarpį (1717–1795) nustatyta, kad dažniausi nusikaltimai buvo nužudymai, sumušimai, smurtiniai vaidai, kurių metu nesiekta atimti ieškovų turto. Antpuolių buvo kiek mažiau už šio tipo nusikaltimus, nelegalaus įkalinimo, plėšimo ir grobimo, miesto namų užpuolimo atvejų buvo dar mažiau²⁵. Panašios tendencijos buvo ir dvasininkų bei vienuolių tarpusavio bylose. Sumušimų, smurtinių vaidų buvo 16, antpuolių – 16, miesto namų užpuolimų – 3, plėšimų ir nelegalių įkalinimų – po 2. Žr. 2 pav.

Nors kai kurios tendencijos ne visai sutapo – pvz., nelegalių įkalinimų buvo mažiau nei miesto namų užpuolimų, tačiau dėl pernelyg mažo skaičiaus užfiksuotų nusikaltimų faktų dvasininkų ir vienuolių tarpusavio bylose negalima kalbėti apie iš esmės skirtingus rezultatus, palyginti su bendromis bajorų nusikalstamumo tendencijomis XVIII amžiaus Vilniaus paviete. Galima pateikti kelis sumušimų, smurtinių

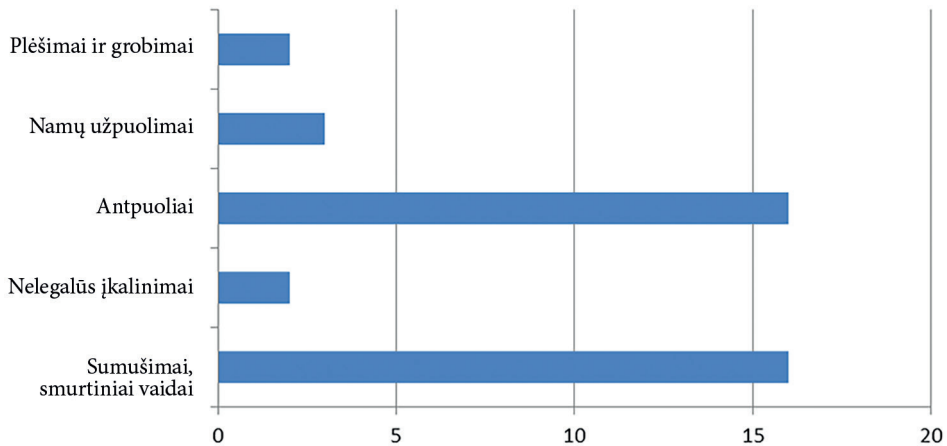
Turgelių kleboną Kazimierą Zarembą ir jo pavaldinius bajorus Stanislovą ir Juozapą Krukovskius, LDK raštininką Mykolą Skarbeką-Važynskį, 1758 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4771, l. 604–604v.

²³ 1758 06 15 Vaznio Juozapo Zareckio (Józef Zarecki) reliacinis kvitas, Ibid., l. 516–516v; *XVIII amžiaus studijos. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: visuomenė, kasdienybės istorija*, 4. Sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2018), 305–306.

²⁴ 1770 12 10 Vaznio Andriaus Jucevičiaus (*Andrzej Jucewicz*) reliacinis kvitas, 1769–1770 m. Vilniaus pavieto žemės teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4220, l. 1849–1849v.

²⁵ Domininkas Burba, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete: monografija* (Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016), 249.

vaidų tarp dvasininkų jų teisinių konfliktų metu pavyzdžius. Pvz., 1733 m. Žemaičių sufraganas Aleksandras Horainas skundė Šnipiškių kolegijos jėzuitus. Kaip teigė ieškovas, vyskupo pavaldinė neturtinga moteris Marijona Bebenova (*Mariana Bebenowa*) prekiausi pyragais (lenk. *z pirogami*), ji buvo nuėjusi pas Vatiekienę Stšelecką (*Wojciechowa Strzelecka*) Šnipiškių priemiestyje. Ten ją sumušė kumščiais ir lazda neblaivus jėzuitų pavaldinys Petras Jazgorskis (*Piotr Jazgorski*). Jis ne tik mušė, bet ir vadino moterį burtininke²⁶. Vyskupą papiktino ir vėlesnė kolegijos vadovybės reakcija. Pasak skundo, vienuoliai, vadovaujami rektoriaus Antano Širmos (*Antoni Szyrma*), teismo pareigūnų vaznį 3 valandas laikė vienuolyne, grasino mušti arba uždaryti į rūšį. Vėliau, tiesa, leido išeiti pro bažnyčią, bet perskaitė arešto dokumentą jį išmetė. Jėzuitai uždarė vartus (lenk. *fortę*) ir nenorėjo priimti teismo dokumento²⁷.

2 pav. Nusikaltimų rūšys dvasininkų bei vienuolių tarpusavio bylose

1738 m. vyko Vilniaus kapitulos atstovų bei Vilniaus dominikonų konfliktas. Anot skundo, dominikonų žmonės, vadovaujami vienuolyno valdų prokuratoriaus (nors jo pavardė byloje nepaminėta), su savo pavaldiniais, kaimyniniais pavaldiniais: Tichonu Lukošiumi (*Tichon Łukasz*), Kazimieru Matylka (*Kazimierz Matylko*), taip pat su bajoru Mykolu Tukało (*Michał Tukało*) – įsiveržė į kapitulos Juodosios valdas (dabartiniame Šalčininkų rajone) ir sumušė pavaldinius. Kapitulos karčemininką Mykolą Jočį (Jočaitį(?)) (*Michał Joczyc*) liepė paguldyti ant žemės, ir prokuratorius per drabužius savo ranka įkirto 60 rykščių, po to mušė per galvą ir rankas. Žmogus turėjo 6 savaites gulėti patale. Buvo sumušti dar trys valstiečiai. Tų pačių metų balandžio 23 dieną

²⁶ 1733 05 09 Vaznio Jurgio Juozapo Neseckio (*Jerzy Józef Niesiecki*) reliacinis kvitas, 1733 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4748, l. 294–294v; 1733 05 18 Vaznio Jurgio Juozapo Neseckio arešto liudijimas, Ibid., l. 314–314v.

²⁷ 1733 05 26 Žemaičių vyskupo sufragano Aleksandro Horaino skundas prieš Šnipiškių kolegijos jėzuitus, Ibid., l. 321–322v.

važiuojančius iš kermošiaus Kijonyse (dabartiniame Vilniaus rajone prie Rukainių) du kapitulos valstiečius „viešajame kelyje“ ant tilto (gali būti, kad per Kenos upę) perėmė Juodosios valdų prokuratorius su savo bernais ir sumušė valstietį Martyną Janušonį (*Marcin Januszon*). Kitą pavaldinį Jonuką Baranauską (*Januk Baranowski*) sumušė taip, kad jis kelias dienas gulėjo lovoje. 1737 m. birželio 24 d., anot skundo, lauke buvo sumuštas kapitulos valstietis Mykolas Baranauskas (*Michał Baranowski*), turėjęs išgulėti 17 savaičių lovoje. Kapitulos atstovai skundėsi, kad dominikonai nuolat metai iš metų organizuodavo antpuolius, nuolat būdavo įsiveržiama į ieškovų valdas, sumušami pavaldiniai²⁸.

1769 m. Šventosios teologijos daktaras ir Vilniaus pranciškonų eksprovinciolas, gvardijonas Bonaventūra Bujalskis (*Bonawentura Bujalski*) kreipėsi į teismą dėl savo prokuratoriaus bei Jarmališkių valdų valstiečių Petro Grybausko (*Piotr Grzybowski*) ir Mykolo Rusako (*Michał Rusak*) sumušimo. Anot ieškovų, Jarmališkių girioje vienuolį ir jo pavaldinius sumušė Papiškių valdų, priklausiusių Vilniaus karmelitams, reziduojantiems prie Šv. Jurgio bažnyčios, prokuratorius²⁹.

Kaimo erdvėje neretai pasitaikantis dvasininkų ir vienuolių nusikaltimas – organizuota ataka prieš kito savininko valdas, namus, sodybas, vadinamasis antpuolis, apie jį galima surasti žinių dvasininkijos tarpusavio bylose. Tai buvo dažniausias nusikaltimas asmeniui ir nuosavybei to meto bajorijos bylose. 1724 m. vasario 10 d., anot kapitulos atstovų skundo, Musės ir Žemaitėlių valdų, priklausiusių Vilniaus jėzuitų akademijai, prokuratorius brolis Kazimieras Paškevičius suorganizavo antpuolį prieš Paberžės palivarką ir Mitkuškių kaimą. Ginkluoti jėzuitų žmonės: pavaldiniai, bajorai (valstiečiai, turėję atlikti karinę tarnybą, sargauti, pervežinėti krovinius) – smurtavo prieš kapitulos valstiečius³⁰. Tiesa, patys jėzuitai teigė teisme, kad jokių neteisėtų veiksmų imtasi nebuvo, tiesiog kapitulos pareigūnai nelegaliai išsivedė vienuoliams priklausiusius valstiečius³¹.

1745 m. Vilniaus basosios karmelitės, jų vyresnioji Eufrozina, Pilviškių (netoli Buivydžių) valdų administratorius Tadas Rustynovičius (*Tadeusz Rustynowicz*) skundė Mikailiškių atgailos kanauninkus bei jų vyresnįjį Andrių Rimavičių (*Andrzej Rymowicz*) dėl to, kad jo pavaldiniai nusiaubė vienuolėms priklausiusias Pilviškių valdas. Atgailos kanauninkams priklausiusių Buivydžių valdų administratorius Velamovičius (*Wielamowicz*) su savo pavaldiniais, ginkluoti šautuvais, kirviais bei dalgiais, užpuolė

²⁸ 1738 05 12 Vilniaus kanauninko Kristupo Belazaro (*Krzysztof Białozor*) ir visos kapitulos skundas prieš Vilniaus dominikonus ir jų pagalbininkus, 1738 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, f. SA, b. 4750, l. 635–636v; Domininkas Burba, *XVIII amžiaus studijos. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: visuomenė, kasdienybės istorija*, 4. Sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2018), 309.

²⁹ 1769 03 11 Ašmenos pavieto vaznio Povilo Rovinskio (*Paweł Rowiński*) reliacinis kvitas, 1769 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4784, l. 132–132v.

³⁰ 1724 02 13 Vilniaus kanauninko Kristupo Belazaro ir visos kapitulos skundas prieš Vilniaus akademijos jėzuitus, 1724 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4739, l. 77–78v.

³¹ 1724 02 13 Vilniaus akademijos jėzuitų skundas prieš Vilniaus kanauninką Kristupą Belazarą ir visą kapitulą, *Ibid.*, l. 81–82v.

minėtas valdas³². 1748 m. Vilniaus bernardinės, jų vyresnioji Antanina Cybulska (*Antonina Cybulska*) ir valdų administratorius Kazimieras Bohuševičius (*Kazimierz Bohuszewicz*) skundė Šumsko dominikonus. Anot teismo pareigūno pasakojimo, Palubėlių kaimo gyventojas valstietis Laurynas Poleščiukas (*Ławryn Poleszczuk*), pamatęs, kad dominikonų pavaldiniai užpuolė svetimą dvarą, norėjo perspėti Kenos valdinius, bet vienuolių superioras sumušė jį rimbū. Pasak liudininkų, dominikonų valstiečiai iš pradžių iškirto bernardinė valdų mišką, ieškovių pavaldiniai suvežė į kaimą medieną, bet ginkluoti Šumsko dominikonų valstiečiai užpuolė Palubėlių kaimą, sulaužė tvoras, išgąsdino žmones, susivežė medžius į savo valdas³³. Byla turėjo tęsinį. Vėliau Vilniaus pilies įgulos vėliavininkas Mykolas Višinskis (*Michał Wyszyński*) buvo kaltinamas tuo, kad šio antpuolio metu sučiuptas dominikonų valstietis (kurio pavardė neminėta) jo buvo paleistas iš pilies kalėjimo, nors turėjo būti įkalintas³⁴. Konfliktas tęsėsi ir vėliau. 1749 m. byloje teigta, kad Vilniaus bernardinė ir Šumsko dominikonų konflikto metu buvo sumuštas malūnininkas Jurgis Sadeckas (*Jerzy Sadecki*). Prieš jį vieškelyje smurtavo dominikonų prioras Dominykas Loupi (*Dominik Loupi*). Bernardinė pavaldinys buvo sukaustytas grandinėmis, įkalintas kaladėje ir nugabentas į vienuolyną, čia laikytas 5 dienas³⁵.

Miestuose būta specifinio nusikaltimo – namų užpuolimo. Pvz., 1754 m. skunde minėta, kad Breslaujos dekanas Inocentas Honestis teisme teigė, kad jam priklausanti dvarėlių Puškarnėje prievarta siekė perimti Vyžuonų klebonas Kazimieras Ignotas Lukaševičius. Atsakovo žmonės liepė ginkluotiems užpuolikams išardyti tvorą, kopėčiomis lipti ant stogų, griauti vartus, smurtavo prieš namo gyventojus³⁶. Žinomas šio konflikto tęsinys po kelerių metų. 1756 m. Breslaujos dekanas Inocentas Honestis vėl protestavo prieš Vyžuonų kleboną Kazimierą Lukaševičių dėl to, kad šis su pagalbininkais nakčia užpuolė Breslaujos dvasininkui priklausiusį namelį Vilniaus pilininko jurisdikcijoje Puškarnioje, o ten gyvenusius bajorus Motiejų Mikutavičių (*Maciej Mikutowicz*) ir jo

³² 1745 10 29 Vilniaus basųjų karmeličių skundas prieš Mikailiškių regulinius kanauninkus, 1745 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4757, l. 908–909v; 1746 05 09 Vaznio Ignoto Tado Klimaševskio (*Ignacy Tadeusz Klimaszewski*) reliacinis kvitas, 1746 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4758, l. 429–429v; Domininkas Burba, „Valdų antpuoliai Vilniaus paviete XVIII amžiaus viduryje (statistika, dalyvių socialinė sudėtis, smurto laipsnis)“, *Istorija* 1 (77), 2010, 33; Domininkas Burba, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete: monografija* (Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016), 176.

³³ 1748 11 04 Vaznio Ignoto Tado Klimaševskio reliacinis kvitas, 1748 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4760, l. 1252–1252v.

³⁴ 1748 11 05 Vilniaus bernardinė skundas prieš Vilniaus pilies įgulos vėliavininką Mykolą Višinskį, *Ibid.*, l. 1255–1255v.

³⁵ 1749 01 23 Vaznio Ignoto Tado Klimaševskio reliacinis kvitas, 1749 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4761, l. 40–40v.

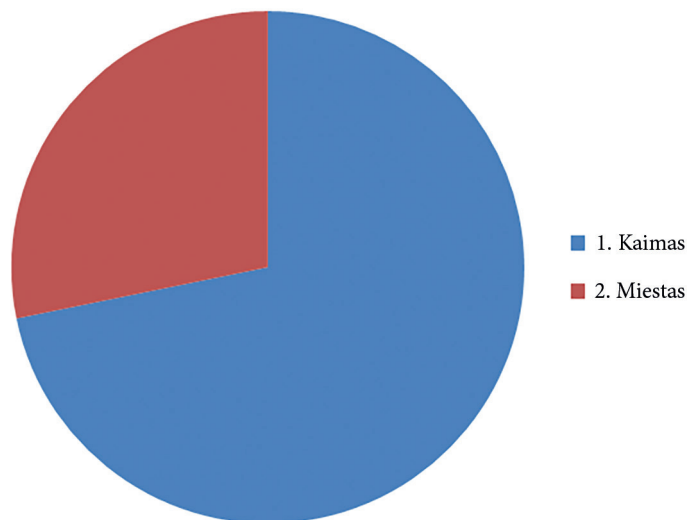
³⁶ 1754 04 27 Vaznio Ignoto Tado Klimaševskio reliacinis kvitas, 1754 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4766, l. 306–306v; Domininkas Burba, „Namų užpuolimai XVIII amžiaus Vilniuje – bajorų nusikaltimas miesto erdvėje“, *Istorija* 3 (103), 2016, 10; Domininkas Burba, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete: monografija* (Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016), 202.

žmoną sumušė ir išmetė į gatvę³⁷. K. Lukaševičiaus versija buvo kitokia. Jis teigė, kad Honestis su savo broliu LDK kariuomenės kapitonu Kazimieru Honesčiu (*Kazimierz Honesty*) ir kitais pagalbininkais seniau buvo pagrobęs iš jo daug daiktų (audinių, rūbų, avalynės, indų, statybos medžiagų), ir klebonas tik atsiėmė, kas jam priklausė³⁸.

Nusikaltimų erdvė – miestas ir kaimas

Kaip jau minėta, dauguma situacijų, dėl kurių teisėsi vienuoliai bei dvasininkai, vyko kaimo erdvėje.

Tai atitiko tendencijas, fiksuotas bendroje bajorų nusikaltimų statistikoje³⁹. Užfiksuota 28 vienuolių ir dvasininkų tarpusavio konfliktų metu įvykusių nusikaltimo faktų kaimo erdvėje, 11 – Vilniuje. Žr. 3 pav.

3 pav. Smurtinių dvasininkų ir vienuolių tarpusavio nusikaltimų faktai 1717–1773 m. pagal erdvę

Kaimo erdvėje užfiksuotas ir Giedraičių bei Vilniaus dominikonų prie Šventosios Dvasios bažnyčios konfliktas. 1733 m. Šv. Teologijos mokslų daktaras Anupras Petkevičius viso Vilniaus dominikonų vienuolyno vardu protestavo prieš Mykolo Giedraičio

³⁷ 1756 04 27 Breslaujos dekanas Inocento Honesčio skundas prieš Vyžuonų kleboną Kazimierą Ignotą Lukaševičių, 1756 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4768, l. 164–164v.

³⁸ 1756 04 29 Pagrobtų daiktų registro aktas, Ibid., 171–172v; 1756 04 29 Vyžuonų klebono Kazimiero Ignoto Lukaševičiaus skundas prieš Breslaujos dekaną Inocentą ir jo brolių LDK kapitoną Kazimierą Honesčius, Ibid., 173–174v; 1756 05 17 Vaznio Martyno Drozdovičiaus (*Marcin Drozdowicz*) reliacinis kvitas, Ibid., l. 227–228v.

³⁹ Domininkas Burba, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete: monografija* (Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016), 253.

bei Vilniaus kanauninko, Giedraičių klebono Pranciškaus Giedraičio veiksmus. Anot ieškovų, viskas prasidėjo nuo to, kai Giedraičiams priklausiusiose Staškūnų (šiandieniniame Molėtų rajone) valdose apsigyveno laisvasis žmogus Kazimieras Savinevičius (*Kazimierz Sawiniewicz*), vėliau, pasinaudojęs laisvojo žmogaus teisėmis, jis išsikėlė į Budriškių palivarką, priklausiusį dominikonams, ir išsinuomojo tenai sklypą. Tačiau suteikę jam leidimą atsakovai, anot skundo, puolė Budriškių palivarką, ieškojo to žmogaus, išlaužė vartus, nusiaubė dvaro kepyklas, atidarinėjo kluonus, išsivežė karvę, du geriausius ariamus jaučius ir žagrę⁴⁰.

Nemažai bylų dėl smurto tarp dvasininkų vyko ir Vilniuje. 1753 m. Vilniaus basosios karmelitės protestavo prieš Lukiškių konvento dominikonus, jų priorą Grigalių Šymaką (*Grzegorz Szymak*), nes jų tarnai sumušė ir apiplėšė karmeličių tarnautoją Joną Krasovskį (*Jan Krasowski*). Anot ieškovų, įvairūs trukdymai prasidėjo, kai 1751 m. šalia apsigyveno dominikonų pavaldinys Kazimieras Bobovičius (*Kazimierz Bobowicz*), kuris siekė išvyti J. Krasovskį iš namų. Jis ne kartą su talkininkais puolė mūrinių namų, išdaužė langus, grasino suimti ir J. Krasovskį. 1752 m. smurto aktas įvyko Vilniaus pavieto tėvūno Juozapo Tiškevičiaus dvarelyje. Dominikonų tarnai atėjo ir ėmė mušti tarnautoją, atėmė juodą kubraką (kasdienį kontušą), kepurę, diržą ir apsiaustą, kainavusį 6 šeštokus, atėmė skarelę su pinigais (3 taleriais). Vėliau dar nusivedė prie vienuolyno, kur sindikas (pasaulietis, kuris rūpinosi vienuolyno ekonominiais ir finansiniais reikalais) liepė mušti dar labiau. Už šiuos nusikaltimus į teismą neatvykęs Kazimieras Bobovičius buvo nuteistas infamijos (garbės atėmimo) bausme⁴¹. Dominikonų versija buvo kitokia, jie teigė, kad Stanislovas Bobovičius⁴², gyvenęs šalia, ir vienuolyno tarnautojas Jonas Jucys (*Jan Juc*) nuolat buvo skriaudžiami ir provokuojami mušeikos J. Krasovskio, kuris gyveno karmeličių dvarelyje ir buvo jų globojamas. Anot ieškovų, dar 1752 m. J. Juciui išėjus samdyti vienuolynui tarnų, J. Krasovskio žmona apšaukė dominikonų pavaldinį šnipu ir valkata, o jos vyras trenkė, valkiojo po grindis, liepė kitiems 4 karmeličių pavaldiniams mušti J. Jucį. Atsakovas atėmė 4 timpas kainuojančią kepurę, 1 timpą kainuojantį diržą. Po to jie mušė jį gatvėje, tik subėgę kaimynai išgelbėjo. Mušdamas J. Krasovskis grasino užmušti, grasino S. Bobovičiui, jo palikuonims, visai dominikonų vienuolyno šeimynai. Dar anksčiau buvo įvykęs toks įvykis: pirmą valandą nakties, kai S. Bobovičius ir jo šeima „pirmą sapną sapnavo“, pas juos atėjo J. Krasovskis, prižadino, kvietė valgyti atneštą kiaušinieneį, bet jos paragavęs S. Bobovičius susirgo ir kelias dienas gulėjo lovoje. Jam atėjus ir, matyt,

⁴⁰ 1733 04 09 Vilniaus dominikonų prie Šventosios Dvasios bažnyčios skundas prieš Vilniaus kanauninką Pranciškų Giedraitį ir Mykolą Giedraitį, 1733 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4748, l. 193–198v.

⁴¹ 1753 02 15 Vilniaus basųjų karmeličių skundas prieš Vilniaus Lukiškių konvento dominikonus, 1753 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4765, l. 185–186v; 1753 02 16 Teismo sprendimas, *Ibid.*, l. 221–224v; 1753 10 25 Vilniaus basųjų karmeličių skundas prieš Vilniaus Lukiškių konvento dominikonus, *Ibid.*, l. 872–872v.

⁴² Šiame šaltinyje nurodoma, kad minėtojo asmens vardas ir pavardė Stanislovas Bobovičius (*Stanisław Bobowicz*), toks vardas minėtas dominikonų skunde, nors buvo kalbama apie vieną ir tą patį asmenį – Kazimierą Bobovičių.

paskleidus nuodus, lygiai taip pat susirgo ir S. Bobovičiaus sutuoktinė. Vėliau su kompanija J. Krasovskis buvo įsiveržęs į Bobovičių namus, mosavo kardu, išgąsdino neščią S. Bobovičiaus žmoną. Kita situacija susidarė, kai suvežus medieną S. Bobovičius vaišino darbininkus midumi; vėliau atėjo, nors „ten jam nebuvo jokio intereso“ (lenk. *nie mając tam żadnego interesu*), J. Krasovskis ir sėdosi gerti, išplėšė ir sudaužė stiklinę, trenkė priešininkui į veidą, sudraskė 10 talerių kainavusį kontušą ir darė kitokias piktybes⁴³.

1741 m. Vilniaus naujokyno jėzuitais ir kitomis bajorų giminėmis skundėsi Vilniaus kanauninkas Pranciškus Gečevičius (*Franciszek Gieczywicz*), Hirinos (Hirenės) vyskupas Žemaičių sufraganas, Vilniaus arkidiakonas ir prelatas Aleksandras Horainas (Gorainis) ir Vilniaus kapitula dėl antpuolių ir smurto prieš kapitulą dvarų valstiečius. Pasak ieškovų, ginkluoti jėzuitų žmonės iš Buivydiškių ir Rastinėnų valdų: tarnai, šeimyna, ginkluoti šautuvais ir kitais ginklais, kartu su visu Sudervės valsčiumi, priklausiusiu Jelenskiams (*Jeleńscy*), 1741 m. vasario 22 d. užpuolė užšalusius Vilnojos ir Riešės ežerus. Atsakovai kaltinti pagrobę ir pasidaliję žuvis, buvusias tinkluose, tiesa, iš skundo neaišku, ar buvo tiesioginės prievartos prieš kapitulą pavaldinius faktų⁴⁴. 1758 m. Vilniaus vizitietės kaltino Vilniaus bonifratrų administratorių iš Šaukšteliškių valdų (dabartiniame Molėtų rajone) dėl to, kad pastarasis Riešės arba Gulbinų valdose kankino svetimus pavaldinius, degino jų būstus, grobė iš valstiečių sermėgas, kepures⁴⁵.

Tiesioginis dvasininkų ir vienuolių dalyvavimas nusikaltimuose

Dvasininkai ir vienuoliai kaltinti tiesiogiai dalyvavę nusikaltimuose, tačiau tokių bylų mažuma. Žinoma apie 6 nusikaltimus, minimus 5 bylose. Tad bendras skaičius nesiekė net ketvirtadalio.

Galima priminti 1748 m. atvejį, kai Vilniaus bernardinės kaltino Šumsko dominikonus, kad konfliktų metu vienuolių superioras sumušė rimbu bernardinų pavaldinį, o 1768 m. jėzuitai skundė bazilijonus dėl dviejų nusikaltimų, kuriuose dalyvavo jų vienuoliai Novogrodzki ir Novokracas Ščyglinskis.

⁴³ 1753 04 02 Lukiškių konvento dominikonų skundas prieš Vilniaus basąšias karmelites, *Ibid.*, l. 318–319v; 1752 10 23 Vaznio Ignoto Tado Klimaševskio reliacinis kvitas, *Ibid.*, l. 319v.

⁴⁴ 1741 03 14 Vilniaus kanauninko Pranciškaus Gečevičiaus, Hirinos (Hirenės) vyskupo, Žemaičių sufragano, Vilniaus arkidiakono ir prelado Aleksandro Horaino bei Vilniaus kapitulą skundas prieš Rahačėvo seniūną Mykolą Pocięjų, Mozyriaus pavieto pataurininį, Vilniaus žemės teismo ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo regentą Mykolą bei Mozyriaus pavieto pilininką Gedeoną Jelenskius (*Michał i Gedeon Jeleńscy*), administratorių Antaną Drozdovskį (*Antoni Drozdowski*) ir visą Sudervės valsčių, Joną Jablonskį (*Jan Jabłoński*), kunigą Andrių Pezarskį (*Andrzej Pezarski*) ir Vilniaus jėzuitų naujokyną, 1741 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4753, l. 188–189v.

⁴⁵ 1758 08 07 Vaznio Antano Lauryno Ratovskio (*Antoni Wawrzyniec Ratowski*) reliacinis kvitas, 1758 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4771. l. 681–682v; Domininkas Burba, „Valdų antpuoliai Vilniaus paviete XVIII amžiaus viduryje (statistika, dalyvių socialinė sudėtis, smurto laipsnis)“, *Istorija* 1 (77), 2010, 33; Domininkas Burba, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete: monografija* (Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016), 175.

Gana ilgame Vilniaus bazilijonų vienuolyno teismo procese prieš Vilniaus pranciškonus bei keletą bajorų pasauliečių dėl daugelio smurtinių veikų – antpuolių, sumušimų – minėtas ir tiesioginis vienuolių smurtas. Bazilijonai ir jų vyresnysis Patricijus Žuravskis (*Patrycy Żurawski*) 1732 m. skunde teigė, kad Bransko (Lenkijoje) pavieto arklidininkienė Uršulė Vilčevska (*Urszula Wilczewska*) su pranciškonais 1731 m. ir Surožais (*Surożowie*) užpuolė Svironių valdų sklypą Borova (lenk. *na grunt [...] Borowa nazwany*) iš Bruškiškių su gausia ginkluota savivaliaujančia gauja ir keliais kunigais pranciškonais (lenk. *z gromado ludzi [...] kupą y z kilku Xiezy francijzkanami*), siaubė ir smurtavo jame⁴⁶. Jau pirmiau pristatytame bazilijonų ir jėzuitų akademijos konflikte minėta, kad 1740 m. Vilniaus bazilijonai skunde teigė, kad jėzuitų žmonės – minėti anksčiau įvairias tarnybas ėję valstiečiai bajorai, valstiečiai ir kiti, vadovaujami prokuratoriaus Jono Volodkovičiaus (*Jan Wołodkowicz*), – užpuolė Svironių valdas ir sklypus, vadinamus Gedeitonimis, Puchovščyzna, Bialozorovščyzna (lenk. *na własne grunta złtch nazwane Giedeytany, Puchowszczyzna, Białozorowszczyzna*), šaudė iš pistoletų į dirbančius Svironių pavaldinius (lenk. *Jmc Xiądz Wołodkowicz [...] począł sam wprzod z pistoletow do nich strzelac*), vienam iš jų – Petruui Žuromskui (*Piotr Żuromski*) – peršovė kepurę. Kitame aprašyme teigta, kad minėtas jėzuitas pats asmeniškai ant arklio atvyko ir pats pirmas šovė į bazilijonų žmones (lenk. *Jmc Xiądz Wołodkowicz sam personalne na koniu z pistoletami przybiegł [...] sam nayspierwiew strzełił do ludzi*). Vėliau savo žmonėms liepė šaudyti, mušti kardų plokščiaja puse, gaudyti ir rišti. Tą pamatę valstiečiai bėgo į mišką slėptis, bet Mykolas Macedonas (*Michał Macedon*) ir Jurgis Jarošukas (*Jerzy Jaroszuk*) buvo sugauti, surišti ir privačiai įkalinti Alaburdiškėse, iš jų atimtos sermėgos, pjautuvai. Buvo atimti arkliai, dalis miežių išstrypta, dalis sudeginta⁴⁷.

1771 m. Samuelis Navrockis (*Samuel Nawrocki*), Vilniaus bazilijonų vyresnysis, pasikvietęs vaznį į savo Svironių valdas aprodė Laibų (?) sklypą (lenk. *grunt Laybowski*), kur buvo sukapti kirviais arkliai, o valstietis Tomas Bartoševičius (*Tomasz Bartoszewicz*) buvo sumuštas taip, kad negalėjo atlikti baudžiamos. Anot ieškovų, Vilniaus karmelitų kunigas Steponas Stankevičius (*Stefan Stankiewicz*) su savo pavaldiniais

⁴⁶ 1732.01.26 Vilniaus bazilijonų skundas prieš Vilniaus pranciškonus ir jų gvardijoną Stanislovą Oblevičių (*Stanisław Obiewicz*), Bransko pavieto arklidininkienę Uršulę Vilčevską, sutuoktinius Motiejų ir Uršulę Pronevskius (*Maciej i Urszula Proniewscy*), Starodubo pavieto stovyklininką Mykolą, Veliūnės pavieto stalininką Dominyką ir Vladislavą Savanevskius (*Michał, Dominik, Władysław Sawaniewscy*), Jokūbą ir Marijoną Surožus (*Jakub i Mariana Surożowie*), 1732 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4747, l. 48–49v.

⁴⁷ 1740.09.28 Vilniaus bazilijonų skundas prieš Vilniaus akademijos jėzuitus, 1740 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4752, l. 913–914v; 1740.09.30 Vaznio Juozapo Kaminsko reliacinis kvitas, l. 1118–1119v; Domininkas Burba, „Jėzuitai kaltintojai ir kaltinamieji: 1734–1773 m. Vilniaus pavieto teismų knygų informacija“, *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas = Jesuits in Lithuania (1608–2008): life, work, heritage*. Straipsnių rinkinys. Sudarytoja Neringa Markauskaitė (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012), 166.

užpuolė minėtą sklypą, sumušė T. Bartoševičių, o kitas valstietis Motiejus Jankauskas (*Maciej Jankowski*) išsigelbėjo pabėgdamas⁴⁸.

Apibendrinimas

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dvasininkų ir vienuolių santykiai su kitais savo luomo atstovais kartais būdavo įtempti, matyt, tą lėmė konkurencija dėl įtakos to meto visuomenėje bei valstybėje. Reikėtų pabrėžti, kad šaltinio analizė neleidžia teigti, kad dvasininkų ir vienuolių smurtiniai nusikaltimai buvo masinis reiškinys. Katalikų Bažnyčios atstovų nusikaltimų aprašymai nebuvo dažni ar kuo nors ypatingi to meto bajorijos santykių kontekste.

Didžiumoje teisinių konfliktų, netgi vykusių kaimo erdvėje, kaip ieškovai ar atsakovai dalyvavo Vilniaus bažnyčių dvasininkai ir ypač sostinės vienuolynų atstovai. Mažesnių miestelių kunigai, netgi klebonai, atokesni vienuolynai bylose minimi palyginti retai. Ar tai rodė, kad jų įtaka to meto visuomenėje buvo mažesnė nei sostinėje? Neatmestina, kad tokių bylų nedaugumas liudijo pirmiausia geografinį, o ne galios veiksnį. Konfliktuoti dvasininkams ir vienuoliams tiesiog buvo sunkiai įmanoma, jei aplink nebūdavo kitų dvasininkų ar vienuolių valdų. Tačiau didelis procentas konfliktinių situacijų Vilniaus pavieto kaimiškose vietovėse rodė, kad Vilniaus vienuolynų įtaka buvo išties nemaža, jie savo finansinėmis ir ekonominėmis galiomis pranoko provincijoje įsikūrusius ordinus ir dvasininkus. Iš to matyti, kad dvasininkų bei vienuolių valdų koncentracija Vilniaus paviete buvo didelė. Bažnytinė žemėvalda Vilniaus paviete tebėra mažai išstudijuota tema, jos tyrimai daug daugiau atskleistų dvasininkų pasauliečių ir vienuolių tarpusavio santykių problematiką.

Dvasininkai ir vienuoliai turėdavo skirtingus interesus ir dėl savo tikslų kovavo, neretai netgi griebėsi prievartos. Kaip ir minėta anksčiau, daugelis dvasininkų ir vienuolių grūmėsi dėl savo giminės ar grupuotės siekių. Tuo metu dvasininkai negaudavo išlaikymo iš valstybės išdo, savo ekonomine bei finansine gerove turėjo rūpintis patys⁴⁹. Tokia situacija lėmė, kad konkurencija ir siekiai susikurti stabilesnį gyvenimą tarp dvasininkų ir vienuolių buvo ne ką mažesni nei tarp bajorų pasauliečių. Dvasininkai ir vienuoliai gyveno ir elgėsi taip, kaip leido to meto visuomenės normos.

Pasirinktas daugiau nei pusės amžiaus laikotarpis vargu, ar leidžia užfiksuoti, kiek jau ateinančios į kraštą Apšvietos epochos idėjos pakeitė dvasininkų bei vienuolių ir jų procesuose dalyvavusių bajorų elito atstovų arba pavaldinių sąmonę. Nors statistiškai

⁴⁸ 1771 06 09 Vaznio Juozapo Šareckio reliacinis kvitas, 1771–1773 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, SA, b. 4787, l. 213–213v.

⁴⁹ Liudas Jovaiša, „Penki krikščioniškos Žemaitijos amžiai“, *Žemaičių vyskupijos istorija ir paveldas: „Žemaičių vyskupijos istorija“, 2013 m. gegužės 24 d. – spalio 27 d., „Žemaičių krikšto ženklai“, 2013 m. gruodžio 5 d. – 2014 m. kovo 3 d.: parodų knyga*, sudarė Lijana Birškytė-Klimienė, Diana Streikuvienė (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015), 21.

Stanislovo Augusto Poniatovskio valdymo metu dvasininkų ir vienuolių konfliktų skaičius buvo mažesnis nei Saksų dinastijos laikotarpiu, vargu, ar tai leidžia daryti toli siekiančias išvadas, būtina vertinti šį teiginį kompleksiskai. Tarpusavio smurtiniai nusikaltimai dvasininkų ir vienuolių aplinkoje nei amžiaus pradžioje, nei antroje jo pusėje nebuvo masiški, tad kadangi nevyko akivaizdaus nusikaltimų dažnumo kitimo, galima svarstyti tik apie didesnius ar mažesnius, t. y. nedarančius reikšmingos įtakos, šio skaičiaus svyravimus.

Kita vertus, suprantama, kad tirtasis šaltinių kompleksas parodo tik vieną iš daugelio dvasininkų tarpusavio santykių aspektų. Anksčiau minėtame Vilniaus jėzuitų dienoraštyje gausu pavyzdžių apie bendrus ryšius bendradarbiavimą bei konfliktų sprendimo būdus tarp jėzuitų bei kitų ordinų vienuolių ir dvasininkų. Įvairūs ordinai talkindavo pamaldų, procesijų, kitų bažnytinių iškilmių (laidotuvių, vestuvių) ir religinių disputų metu.

LITERATŪRA

1. Burba, Domininkas. „Bajorų pasauliečių ir katalikų dvasininkų bei vienuolių teisinių ginčų ir konfliktų specifika Vilniaus mieste XVIII amžiuje“. *Darbai ir dienos* 61 (2014): 281–295.
2. ----- . „Jėzuitai kaltintojai ir kaltinamieji: 1734–1773 m. Vilniaus pavieto teismų knygų informacija“. In *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas = Jesuits in Lithuania (1608–2008): life, work, heritage*. Straipsnių rinkinys. Sudarytoja Neringa Markauskaitė, 161–176. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012.
3. ----- . „Keli epizodai iš muzikantų gyvenimo XVIII a. Vilniaus pavieto pilies teismo bylose“. *Lietuvos istorijos metraštis* 1 (2012): 119–126.
4. ----- . „Livonijos kanauninko, Vilkaviškio klebono Vincento Bakužičiaus biografija. Keletas XVIII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikų dvasininko portreto detalių“. In *XVIII amžiaus studijos. Luomas. Pašaukimas. Užsiėmimas*, 5. Sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 67–81. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2019.
5. ----- . „Namų užpuolimai XVIII amžiaus Vilniuje – bajorų nusikaltimas miesto erdvėje“. *Istorija* 3 (103), 2016: 4–26.
6. ----- . *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir baudmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016.
7. ----- . „Tiltai ir keltai kaip XVIII amžiaus Vilniaus pavieto bajorų teisinių ginčų objektai ir nusikaltimų erdvės“. In *XVIII amžiaus studijos. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: visuomenė, kasdienybės istorija*, 4. Sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 299–318. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2018.
8. ----- . „Valdų antpuoliai Vilniaus paviete XVIII amžiaus viduryje (statistika, dalyvių socialinė sudėtis, smurto laipsnis)“. *Istorija* 1 (77), 2010: 27–41.
9. ----- . „Vilniaus kapitulos dvasininkai konfliktų dėl statybų ir pastatų priežiūros Vilniuje XVIII a. pabaigoje [metu]“. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVIII amžiuje. Miesto erdvė*, 72–83. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2007.
10. Janonienė, Rūta. *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje: pranciškoniškojo dvasingumo atspindžiai ansamblio įrangoje ir puošyboje*. Vilnius: Aidai, 2010.
11. Jovaiša, Liudas. „Penki krikščioniškos Žemaitijos amžiai“. *Žemaičių vyskupijos istorija ir paveldas: „Žemaičių vyskupijos istorija“, 2013 m. gegužės 24 d. – spalio 27 d., „Žemaičių krikšto ženklai“*,

- 2013 m. gruodžio 5 d. – 2014 m. kovo 3 d.: parodų knyga. Sudarė Lijana Birškytė-Klimienė, Diana Streikuvienė, 9–25. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015.
12. Przyłaḡowski, Wincenty. *Żywoty biskupów wileńskich*. T. 3. Petersburg: Druk Jozefata Ohryzki; Nakł. autora: 1860.
 13. Simonavičiūtė, Deimantė. *Mos exemplus, mos scandalosus: diecezinių dvasininkų ir vienuolių disciplinos pažeidimai Vilniaus vyskupijoje XVII–XVIII a.* Vilniaus universitetas. Istorijos fakultetas. Senovės ir viduramžių istorijos katedra. Magistro darbas. Vilnius, 2017.
 14. *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego: Naprzod, za Naiąśnieyszego Hospodara Krola Jegomosci Zygmunta III. w Krakowie w Roku 1588*, w Wilnie: w Drukarni J. K. M. Akademickiey Societatis Jesu, 1744.
 15. Tiškevičius, Konstantinas. *Neris ir jos krantai: hidrografo, istoriko, archeologo ir etnografo akimis*. Iš lenkų kalbos vertė Vytautas Būda. Vilnius: Mintis, 1992.
 16. ----- . *Neris ir jos krantai: hidrografiniu, istoriniu, archeologiniu ir etnografiniu požiūriu*. Parengė Reda Griškaitė. Iš lenkų kalbos vertė Irena Katilienė. Lietuvos istorijos institutas. 2-oji laida. Vilnius: Mintis, 2013.
 17. *Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštis, 1710–1723 metai = Diarium Collegij Societatis Iesu ab anno 1710 ad anni 1723 septembrem exclusive*. Parengė Irena Katilienė. Tekstus iš lotynų kalbos vertė Irena Katilienė, Nadežda Malinauskienė, Birutė Žindžiūtė. Įvado autorė Eugenija Ulčinaitė. Vilnius: Baltų lankų leidyba, 2004.
 18. Žaltauskaitė, Vilma. „Romos katalikų dvasininkų mobilumas ir jo kontrolė Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijose (po 1863–1864 m. sukilimo iki XX a. pradžios)“. *Lietuvos istorijos metraštis* 2 (2013): 117–141.
 19. ----- . „Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas (po 1863–1864 m. sukilimo – iki XX a. pradžios)“. *Lietuvos istorijos metraštis* 2 (2014): 97–124.
 20. ----- . „Socialiniai aspektai Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijos Romos katalikų dvasininko tarnystėje ir gyvenimoje (XIX amžiaus antroji pusė)“. *Lietuvos istorijos metraštis* 1 (2017): 77–118.
 21. Малиновский, Иоанникий. *Учение о преступлении по Литовскому Статуту*. Киев: типография Императорского университета св. Владимира, В. И. Завадзкого, 1894.
 22. *Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588. Тэксты. Даведнік. Каментарыі*. Мінск: Беларуская савецкая энцыклапедыя, 1989.

Gauta: 2020 11 19
Parengta: 2021 03 22

Domininkas BURBA

VIOLENT CRIMES IN THE CASES BETWEEN CLERGY AND MONKS OF THE CATHOLIC CHURCH IN THE 18TH CENTURY ACCORDING TO THE BOOKS OF VILNIUS COUNTY CASTLE AND LAND COURT

S u m m a r y

The article, based on the data of Vilnius County Castle and Land Court books, examines the problem of participation of Catholic clergy and monks in violent crimes in Vilnius County in the 18th century (1717–1773). Such cases existed in the rural and urban spaces of Vilnius County, but were quite rare. A total of 20 such proceedings were found, in which about 39 criminal facts were recorded. Of the monasteries, the basilians, Dominicans, Jesuits, as well as the Carmelites, Franciscans, Bonifratres, and the canonical canons of Mikailiškės were the most frequent and plaintiffs; of the women mentioned barefoot Carmelite, Bernardine and visiting. The plaintiffs and defendants were the chapter, bishops, deans and pastors. Some secular nobles were also involved in some of these cases. There have been cases where conflicts have persisted for decades (e. g., the basilion and the Jesuit novice). The most common cases of information about violent quarrels, beatings, assaults were recorded, there were fewer accusations of domestic assaults in the city, robbery and robbery, and illegal detention crimes. Most crimes were committed in rural areas, with slightly more than a third in Vilnius. Only five cases are known for the direct involvement of clergy in violence. In other cases, subordinates of clergy and monks were involved in this type of crime. Many of the trends were in line with the general trends in noble crime in the 18th century. In Vilnius county. Clergy and monks had different interests and fought for their own goals, often even using force. Many clergy and monks fought for the aspirations of their clan or group. The clergy and monks lived and behaved as permitted by the norms of society at that time.

KEYWORDS: 18th century, Vilnius County, Catholic Church, clergy, monks, violent crimes.

Domininkas BURBA – docentas, daktaras Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademijoje. Mokslinių tyrimų sritys: nusikalstamumo istorija, Vilniaus ir Vilniaus regiono socialinė istorija Naujaisiais laikais, permainos Lietuvos visuomenėje XVIII–XIX a. sandūroje, kelionių ir turizmo istorija, egodokumentika. El. paštas: domininkas.burba@vdu.lt; domininkasb@gmail.com.

Domininkas BURBA – Assoc. Professor, Doctor at Vytautas Magnus University Education Academy. Areas of Research: Social history of Vilnius in the New Ages, Criminal history, History of travels and tourism, transformation of Lithuanian society at the juncture of the 18th and 19th centuries, ego documentary. E-mail: domininkas.burba@vdu.lt; domininkasb@gmail.com.